

*Mr Lidija Balj
Muzej Vojvodine, Novi Sad*

DEČIJE IGRAČKE ENEOLITSKOG PERIODA SA GOMOLAVE

Apstrakt: Predmet ovog rada su dečije igračke iz eneolitskog perioda koje potiču sa lokaliteta Gomolava. To su minijturni predmeti od keramike, među kojima se nalaze različite posude, žrtvenik i mala zoomorfna terakota. U stručnoj literaturi se najčešće spominju samo kao minijturni predmeti, bez daljeg objašnjenja o njihovoj nameni. Veoma retko se za njih smatra da su bili dečije igračke. Cilj ovog rada je da pokaže zastupljenost dečijih igračaka u arheološkim nalazima i da ukaže na značaj njihovog izučavanja.

Ključne reči: eneolit, dečije igračke, minijturne posude, materijalna kultura, arheologija detinjstva, Gomolava, Muzej Vojvodine.

Dečije igračke predstavljaju posebnu, uglavnom neprepoznatu, grupu nalaza na praistorijskim naseljima centralnog Balkana. Tu pre svega spadaju minijturni predmeti napravljeni od keramike, koji svojim oblikom oponašaju predmete svakodnevne upotrebe. Najzastupljeniji oblici su: kuhinjsko posuđe, minijturne antropomorfne i zoomorfne terakote, minijturni ritualni predmeti, zvečke, kalemovi za predivo, tegovi i drugo. U domaćoj stručnoj literaturi ovim predmetima nije poklanjana potrebna pažnja. Minijturni predmeti publikovani su u manjem broju, pri čemu detaljnijih analiza njihove moguće namene nije bilo. Autori koji su publikovali minijturne predmete uglavnom su se opredeljivali za njihovu kultnu funkciju, napominjući da su neke od njih mogle biti dečije igračke. Međutim, pretpostavka o minijturnim predmetima kao dečijim igračkama je, gotovo po pravilu, dobijala drugorazredni značaj jer su igračke shvatane samo kao predmeti za dečiju razonodu. Osim toga, smatralo se da nije moguće razlikovati minijturne predmete koji su bili dečije igračke od onih koji su mogli imati drugačiju namenu. Nerazumevanje značaja dečijih igračaka dovodilo je do toga da se ovim predmetima nije pristupalo na adekvatan način.

Sa druge strane, u okviru etnologije i pedagogije se izučavanju dečijih igračaka pridaje veliki značaj. Kao u svakoj oblasti istraživanja, i ovde je ukazano na potrebu za utvrđivanjem razvoja igračaka od samog nastanka, da bi se pravilno ocenila njihova uloga i značaj kroz različite epohe. U pokušaju da se utvrdi nastanak i

istorijat dečijih igračaka prirodno se očekivala saradnja arheologa, koja do sada, uglavnom, nije ostvarena. Osnovni razlog je nedostatak stručnih arheoloških radova, bilo da je reč o praistorijskom, antičkom ili srednjovekovnom periodu.

Situacija izvan granica naše zemlje bitno je drugačija. U nastojanju da se osvetli period odrastanja dece razvijena je nova oblast istraživanja, pod nazivom arheologija detinjstva. Nastala je kao rezultat povećanog interesovanja za arheologiju roda, koja je naglašavala značaj proširenja interpretacije prošlosti na rodne uloge i na neophodnost uvažavanja uloge žena i njihov doprinos u formiranju arheoloških nalaza. Pošto uspešna interpretacija arheoloških nalaza zahteva uvažavanje svih članova društva, ona mora uključivati i ulogu dece (Baxter 2005: 9).

U razvoju arheologije detinjstva značajan doprinos imao je zbornik koji su 1997. godine uredile Elizabet Mur i Elenor Skot (Elizabeth Moore and Eleanor Scott) pod nazivom *Invisible People and Processes: Writing Gender and Childhood into European Archaeology*, kao i posebno izdanje časopisa *Archaeological Review from Cambridge*, pod nazivom *Perspectives on Children and Childhood* iz 1994. godine. Publikovani radovi pobudili su veliku pažnju naučne javnosti i podstakli niz novih istraživanja. Povećano interesovanje za proučavanje dece dovelo je do usvajanja termina *arheologija detinjstva*, koji podrazumeva izučavanje perioda detinjstva na osnovu arheoloških nalaza u različitim

periodima prošlosti, uključujući i studije slučaja iz novije istorije, koje sežu sve do XX veka.

Dostupna literatura koja ukazuje na različite aspekte detinjstva, pored spomenutih, uključuje i zbornike poput onih koje su priredili Kamp (Kamp 2001a), Sofaer Derevenski (Sofaer Derevenski 1994, 2000), obimnije studije poput Bakster (Baxter 2005), Park (Park 1998), kao i teorijske rasprave koje stavljaju decu u centar interpretativnih istraživanja (Baker 1997, Lillehammer 1989, 2000; Sofaer Derevenski 1994, 1997, 2000) i drugi.

Arheološki nalazi – koji ukazuju na period odrastanja dece – uključuju širok spektar različitih podataka: otiske dečijih prstiju (Kamp et al. 1999), ruku i nogu (Roveland 2000), dečije grobove i grobne priloge (Houby-Nielsen 2000, Janik 2000, Mizoguchi 2000, Lucy 1994, Meskell 1994, Rega 1997), igre i igračke (Park 1998, Wilkie 2000). Predmet istraživanja su i artefakti koje su napravila deca – bilo da je reč o predmetima za sopstvenu upotrebu i igru, ili o predmetima koji su bili deo procesa učenja i savladavanja zanatskih veština (Kamp 2001, Grimm 2000, Greenfield 2000, Wilkie 2000).

Cilj ovog rada je da ukaže na važnost izučavanja dečijih igračaka. Ovo će biti izvedeno putem definisanja samog pojma i funkcije dečijih igračaka, kao i analizom dostupnih arheoloških podataka eneolitskog perioda. Takođe će biti pokazano da se proučavanjem dečijih igračaka mogu dobiti dragocene informacije za rasvetljavanje perioda detinjstva, koje ukazuju na odnose između odraslih članova zajednice i dece unutar proučavane zajednice.

POJAM I FUNKCIJA DEČIJIH IGRAČAKA

Opšta definicija dečijih igračaka

Prema definiciji, igračka je predmet koji se koristi za igru. Najčešće se povezuje sa decom i kućnim ljubimcima, ali igra sa igračkama nije neuobičajena ni za odrasle, kao ni za neke nepripitomljene životinje. Mnogi predmeti se proizvode kao igračke za decu, ali se za tu svrhu takođe mogu koristiti i predmeti koji nisu prvobitno bili namenjeni igri. Dete može uzeti iz kuće neki predmet i igrati se sa njim, pretvarajući se da je nešto drugo (www.encyclopedia.com).

Najuniverzalniji materijali za igru su svetlost, voda i vazduh, zemlja, kamenje i pesak, a zatim i materije biljnog i životinjskog porekla. Tu spadaju i tekstil,

različiti konci i vrpce, karton, daščice itd. (Kamenov 2009: 160). Materijali za igru variraju u zavisnosti od geografskih i ekonomskih uslova; za slične igre mogu se koristiti semenke, zrna pasulja, grančice, školjke ili žetoni (Chanan and Fransis 1984: 13).

Igračke u užem smislu su predmeti koji su namenjeni igri, iako se ponekada koriste i za druge svrhe – kao ukrasi, za kolekcionarske zbirke ili kao nastavna sredstva. Neke igračke se javljaju u svim epohama i privlačne su za svu decu, kao što su zvečke, klikeri i lutke. Mnoge igračke nose obeležja svog vremena, a često su određene i uzrastom kojem su namenjene, polom ili društvenim slojem u kojem se koriste. Igračke su uvek imale društvena obeležja i funkcije, budući da su bile izraz određenog načina življenja i kulturnog nivoa (Kamenov 2009: 162).

Najstariji poznati pisani izvori o igračkama potiču iz antičke Grčke iz oko 500 g. p. n. e. Odnose se na jo-jo igračke, koje su pravljene od drveta, metala ili bojene terakote. Veruje se da su ove igračke poreklom iz Kine i da datiraju iz mnogo starijih vremena. Takođe je poznato da je zmaj, još uvek popularan predmet za igru u Kini, u upotrebi najkasnije od 1000 g. p. n. e. U Indiji su pronađene glinene životinjske figure na točkovima i druge igračke u obliku životinja koje se datuju u 2500 g. p. n. e. Kasnije su ovde, i to među decom iz bogatijih familija, uobičajene igračke bile figure konja i slonova od bronzne (www.britannica.com).

Sa promenom tehnologije i napretkom civilizacije došlo je i do promene igračaka. Dok su drevne igračke bile pravljene od materijala pronađenih u prirodi, kao što su kamen, drvo i različita biljna vlakna, moderne igračke se često prave od plastike, tekstila i sintetičkih materijala. U prošlosti su igračke za decu pravili roditelji i članovi familije, a ponekada su ih pravila sama deca. Za razliku od njih, moderne igračke su najčešće rezultat masovne proizvodnje i kupuju se u prodavnicama.

Smatra se da imitiranje života odraslih predstavlja univerzalnu dečiju igru i da ona počinje u najranijem dobu. U većini društava, ako ne i u svim društvima, deca se igraju tako što imitiraju očeve i majke. Ona se igraju sa sasvim vešto izrađenim igračkama koje predstavljaju kuće, nameštaj, kuhinjsku opremu, bebe i ostale članove porodice, ili improvizuju igru sa onim što im se nađe pri ruci – kutijama, štapovima i raznim drugim materijalima. Struktura igre leži u imitiranju aktivnosti odraslih; dakle, sadržaj i način igre variraju u zavisnosti od kulture (Chanan and Fransis 1984: 16).

Ono što takođe varira zavisno od društvene zajednice je stepen u kojem se igra stapa sa svakodnevnom životom porodice. Tamo gde deca provode veliki deo vremena bez pravih obaveza i odgovornosti u životu porodice ili društvene zajednice, ona mnogo više vole one igre koje imitiraju taj život. Deca koja rastu pomažući u kući i van nje, koja su već preuzela obaveze i odgovornosti, ne žele da im i igre budu takve. Devojčice koje aktivno učestvuju u podizanju mlađe braće i sestara nalaze te imitacije i pretvaranja stopljene sa realnošću. Slično je i sa dečacima koji pomažu u lovu, na poljima ili ribolovu. Tako je i u mnogim seoskim područjima, gde je teško identifikovati neke vrste igara, pošto su one u stvari deo aktivnog života (Chanan and Fransis 1984: 16).

Davanje igračaka deci koje su napravili odrasli najčešće je u vezi sa religioznim, socijalnim i ekonomskim karakteristikama života. Tamo gde je religija povezana sa raznim manifestacijama i simboličnim predmetima, deci se često daju minijaturne kopije takvih predmeta, tako da ona mogu imitirati, ili čak učestvovati u ritualnim procesima (Chanan and Fransis 1984: 13).

Funkcija igračaka

E. Kamenov ističe (2009: 162–163) da je osnovno svojstvo deteta njegova neotoljiva radoznalost, stalna potreba za iskustvom svake vrste. Otuda se postavlja zahtev da sredina u kojoj dete odrasta bude stimulatívna, ispunjena dobrima čije su kulturne, odnosno vaspitno-obrazovne vrednosti probrane, zgusnute i naglašene radi što povoljnijeg uticaja na njega. Međutim, da bi ovaj uticaj bio ostvaren, potrebno je omogućiti detetu aktivnu ulogu u toj sredini, pružiti mu priliku da pomenutim dobrima relativno samostalno rukuje, ispituje ih i koristi na razne načine, otkriva njihova svojstva i izumeva nove mogućnosti za njihovu primenu. S obzirom na to da je igra u svim svojim vidovima centralna aktivnost detinjstva, a sredstva koja se u njoj upotrebljavaju – igračke, onda iz prethodne postavke proizilazi važnost igara i igračaka za proces dečijeg razvoja i učenja. Otuda proističe potreba da se deci obezbede funkcionalni, pogodni za rukovanje i bezopasni materijali iz svakodnevne stvarnosti, njihove stilizovane kopije i igračke radi učestvovanja u običnim životnim, podržanim ili zamišljenim situacijama, odnosno igrama, što izgrađuje dečiju ličnost, razvija njihovu sposobnost i priprema ih za niz funkcija koje ih očekuju u životu.

Za razliku od svakodnevnog života, u kojem su deca najčešće ograničena u svojim aktivnostima, u igri ona postaju glavni akteri. U igri dete dobija priliku da samostalno odlučuje, gospodari situacijom koju razume; putem svojih uloga i tvorevina postaje ravno odraslima. Igra tako biva prevazilaženje sopstvenih aktuelnih mogućnosti i jedini autentični prostor u kojem ono oseća punu vrednost i razloge svoga prisustva u svetu koji ga okružuje. S druge strane, igračke, kao materijalni činioци igre, bivaju posrednici između društvenog i ličnog iskustva. One su posrednici između stvarnosti i ideja koje pomažu detetu da akciju pretvara u mišljenje i misao u organizovanu aktivnost, delujući na realnom, konkretnom, ali i zamišljenom, simboličkom planu koji se prvi put javlja u njegovoj igri (Kamenov 2009: 163).

Kako je svet koji dete okružuje suviše složen i raznovrstan, potrebne su mu igračke koje će mu omogućiti da bolje shvati stvarnost oko sebe i ovlada njome, sazreva emocionalno i pronalazi svoje mesto u društvu. Igračke mu omogućavaju upoznavanje sopstvenih mogućnosti i izražavanje onoga što je zamislilo; služe mu za maštanje, neobuzdano ispoljavanje straha od ogrešenja o društvene norme (koje je tek počelo da upoznaje) i delovanje bez rizika od posledica (koje mu prete i sputavaju ga u običnom životu), kao i za stupanje u dodir sa drugom decom radi razmene ideja i pozitivnih emocija, što je neophodno za sticanje socijalnog iskustva potrebnog u čitavom kasnijem životu i razvoju njegove ličnosti (Kamenov 2009: 163).

METODOLOGIJA

Metodološki pristup koji omogućava prepoznavanje dečijih igračaka među arheološkim nalazima zasniva se, prevashodno, na sveobuhvatnoj analizi minijaturnih predmeta. Dobijen je kombinacijom različitih standardnih pristupa, o kojima je više bilo reči u prethodnom radu (Balj 2009).

Osnovnu fazu obrade čine opis i analiza minijaturnih predmeta. Pažljivim posmatranjem utvrđuju se njihove osnovne karakteristike – oblik, dimenzije, boja i faktura. Zatim se utvrđuje stepen umešnosti kojom su modelovane, simetričnost i ujednačenost debljine zidova posude, kao i eventualne nepravilnosti, na osnovu kojih se može zaključiti da li je predmet napravio početnik, odnosno dete, ili osoba sa iskustvom. Nevešta i neprecizna izrada uglavnom ukazuje na dečije radove, mada među njima ima i izuzetno vešto napravljenih

predmeta. Među dečijim igračkama se, takođe, mogu naći predmeti koje su izradiliiskusni i vešti majstori.

S obzirom na to da je jedna od osnovnih karakteristika dečijih igračaka oponašanje predmeta iz sveta odraslih, utvrđuje se stepen u kojem minijturni predmeti imitiraju predmete iz svog okruženja. Sa druge strane, igračke mogu biti inspirisane prirodom, ili nastati kao plod dečije mašte.

Nakon toga se utvrđuje kontekst nalaza, i to na osnovu raspoložive dokumentacije, kao i na osnovu publikovanih podataka, jer uslovi pod kojima su predmeti pronađeni u velikoj meri određuju njihovu interpretaciju. Pošto se za minijturne predmete najčešće smatra da su imali kulturnu funkciju, u ovoj fazi je najvažnije utvrditi da li su oni pronađeni u posebnoj, odnosno kulturnom kontekstu ili svakodnevnom, svetovnom.

Potom se dobijeni rezultati porede sa podacima sa ostalih lokaliteta iste kulturne pripadnosti, a vrši se i poređenje sa rezultatima istraživanja istovremenih kultura u bližem i daljem okruženju. Takođe su važni podaci o socio-kulturnim uslovima koji su vladali u određenim zajednicama, jer oni neposredno utiču na izbor i broj dečijih igračaka. Na osnovu dosadašnjih saznanja o zastupljenosti igračaka u različitim kulturnim zajednicama u praistoriji može se zaključiti da su one najbrojnije u društvima koja su živela sedentarnim načinom života i koja su imala bogatu keramičku produkciju.

Na kraju se, sa većom ili manjom verovatnoćom, a na osnovu svih raspoloživih podataka, utvrđuje da li je predmet bio igračka, ili je mogao imati neku drugu namenu. Kriterijumi za prepoznavanje dečijih igračaka se, pre svega, odnose na procenu da li je određena posuda mogla imati neku praktičnu namenu. Ukoliko se, prvenstveno na osnovu dimenzija, zaključuje da one nisu mogle biti praktično upotrebljavane i ukoliko se, na osnovu njihovog oblika, utvrdi da oponašaju neke od posuda za svakodnevnu upotrebu, može se pretpostaviti da su u pitanju dečije igračke. Verovatnoća je veća ukoliko se na osnovu načina izrade dođe do zaključka da one u velikoj meri odstupaju od kvaliteta ostalih posuda i ukoliko su na njima sačuvani otisci prstiju. Rekonstrukcija izrade minijturnih predmeta često ukazuje na tehnike koje su svojstvene početnicima.

Značaj otisaka prstiju

Za interpretaciju minijturnih predmeta od velikog značaja su otisci prstiju nastali prilikom njihovog modelovanja. Prema dosadašnjem iskustvu, tragovi prstiju

se najčešće sreću na dečijim radovima i posledica su nedostatka veštine i iskustva. Međutim, tragovi prstiju su česti i na minijturnim predmetima koje su izradili odrasli, jer im prilikom izrade često nije poklanjana velika pažnja, ili u slučajevima kada završna faza obrade – kao što je glačanje – nije izvedena u potpunosti. Analizom otisaka prstiju moguće je dobiti niz dragocenih podataka – od onih vezanih za rekonstrukciju postupka prilikom njihove izrade do uzrasta osobe koja ih je napravila.

U nekim slučajevima je, na osnovu veličine otisaka prstiju, moguće pretpostaviti koje su predmete napravila deca, a koje odrasli. Nekada su ovi otisci toliko mali da nema sumnje u to da su dečiji, dok su u nekim slučajevima dovoljno veliki da se može smatrati da su pripadali odrasloj osobi. Međutim, analiza otisaka prstiju veoma je složen posao i zahteva dugogodišnje iskustvo, pa je za nepobitne dokaze o starosti osobe koja je neki predmet izradila najbolje obratiti se stručnjacima za papilaroskopsku analizu (za više informacija na ovu temu vidi rad: Balj 2009b).

ANALIZA DEČIJIH IGRAČAKA ENEOLITSKOG PERIODA

Dečije igračke eneolitskog perioda iz zbirke Muzeja Vojvodine čini ukupno osam minijturnih predmeta. Šest su minijturne posude, žrtvenik i jedna zoomorfna terakota. One potiču sa lokaliteta Gomolava i pripadaju različitim kulturnim grupama.

Zdela cilindričnog oblika i plitkog recipijenta (kat. 1). Visoka je svega 1,4 cm, a prečnik oboda je 2,9 cm. Asimetrična je i nevešto modelovana, sa nejednakom debljinom zidova posude. Po celoj površini su sačuvani mali tragovi prstiju, koji svedoče o tome da je ovu posudicu napravilo dete. Po svim svojim karakteristikama ona spada u dečije igračke.

Zdela cilindričnog oblika i plitkog recipijenta (kat. 2). Visoka je 1,9 cm, a prečnik oboda je 3 cm. Nevešto je modelovana – asimetrična je, sa zidovima nejednake debljine. Spoljašnja i unutrašnja površina su uglačane. Sačuvana su mala udubljenja nastala prilikom modelovanja, koja svedoče o tome da je ovu posudicu napravilo dete. Po svim svojim karakteristikama ona spada u dečije igračke.

Duboka minijturna posuda cilindričnog oblika (kat. 3). Visoka je 3,4 cm, a prečnik oboda je 3,7 cm. Fine je fature i dobro je modelovana. Zidovi posude su

tanki, ujednačene debljine. Spoljašnja površina je pažljivo dorađena nekom alatom, čime je postignut efekat saća – ovakva obrada asocira na rad u drvetu. Na unutrašnjem delu, na samom dnu posude, sačuvani su tragovi noktiju prilikom oblikovanja recipijenta. Po površini su sačuvani otisci prstiju, nastali prilikom istanjivanja zidova posude, a, sudeći po njihovim malim dimenzijama, ovu posudicu je napravilo dete. Na osnovu veličine njenog recipijenta i opšteg izgleda čini se da je mogla biti korišćena kao minijatura merica, odnosno posuda za neku posebnu namenu, ili je mogla služiti za igru.

Minijatura posuda nepravilnog ovoidnog oblika (kat. 4). Visoka je 5 cm, sa prečnikom oboda od 3 cm. Većim delom je restaurirana. Asimetrična je, sa zidovima relativno tankim i ujednačene debljine. Sačuvana su blaga udubljenja prilikom njenog modelovanja, ali, zbog malog procenta originalne posude, na osnovu njih nije moguće zaključiti da li je ovu posudu napravilo dete ili odrasla osoba. Po svojim karakteristikama pripada dečijim igračkama. Drugačije mišljenje zastupaju J. Petrović i B. Jovanović, dovodeći je u vezu sa preradom bakarne rude (Petrović i Jovanović 2002: 218–219, sl. 3).

Minijatura posuda širokog elipsoidnog dna, sa dve vertikalno postavljene drške (kat. 5). Visoka je 5,2 cm, a prečnik oboda iznosi oko 3 cm. U potpunosti je očuvana. Zidovi posude su tanki i ujednačene debljine, a ka obodu se neravnomerno sužavaju, tako da je naglašeno asimetričnog oblika. Po celoj površini mogu se pratiti mala udubljenja prstiju, nastala prilikom modelovanja i istanjivanja zidova posude, na osnovu kojih se može zaključiti da je ovu posudicu napravilo dete. Njena izrada zahtevala je puno pažnje i truda, te ona verovatno predstavlja pokušaj deteta da, pored nastojanja da napravi igračku, što bolje ovlada tehnikom modelovanja.

Minijatura elipsoidna posuda sa dve trakaste drške (kat. 6). Visoka je 5,4 cm, a prečnik oboda je 3,5 cm. Oko 2/3 posude je rekonstruisano. Fine je fature i veoma dobro modelovana – zidovi posude su tanki i ujednačeni, površina je fino uglacana i nema očuvanih tragova prstiju. Sve ove karakteristike upućuju na zaključak da je ovu posudu izradio vešt majstor, a njene male dimenzije, kao i činjenica da verno oponaša posudu iz svog okruženja ukazuju na to da je u pitanju dečija igračka. Ova posuda je publikovana, ali autori nisu dali mišljenje o njenoj mogućoj interpretaciji (Petrović i Jovanović 2002: 214, 216, sl. 15).

Minijaturni žrtvenik na četiri noge (kat. 7). Visok je 3,5 cm, a otvor oboda iznosi 3,8 x 3,6 cm. Recipijent je pravougaonog oblika. Duž uglova posude, sve do završetka nogu, ima ojačanja u vidu rebrastog ispupčenja. Napravljen je od fino prečišćene zemlje, tankih je zidova i prilično dobre izrade. Na nekoliko mesta su očuvani tragovi malih prstiju, na osnovu kojih se može pretpostaviti da je ovaj žrtvenik napravilo dete. Po svojim karakteristikama, pre svega po veličini, pripada dečijim igračkama.

Zoomorfna terakota u obliku figure govečeta (kat. 8). Visoka je 4,3 cm, a dugačka 6,2 cm. Figura je dobro modelovana, sa jasno oblikovanom glavom na kojoj su date konture njuške i rogova, dok je linija tela skladna, sa dobro postavljenim nogama i repom (prednja leva i zadnja noga su delimično oštećene). Tragova prstiju prilikom modelovanja ima, ali oni nisu dovoljno jasni da bi se moglo utvrditi da li je ovu figuricu napravilo dete ili odrasla osoba. Prema načinu na koji je prikazana anatomija tela može se pretpostaviti da je ovu figuricu napravio iskusan majstor. Po svojim karakteristikama pripada dečijim igračkama.

DISKUSIJA

Nalaze eneolitskih naselja sa Gomolave publikovali su 2002. godine Jelka Petrović i Borislav Jovanović. Na ovom višeslojnom nalazištu zastupljene su tri najpoznatije kasnoneolitske kulture: badenska, kostolačka i vučedolska. One su na Gomolavi formirale tri naselja, jedno neposredno nad drugim. Naselja badenske i vučedolske kulture veoma su slabo očuvana, pa većina nalaza kasnog eneolita sa Gomolave pripada nosiocima kostolačke grupe. Među ostalim publikovanim nalazima su i dve minijature posude obuhvaćene ovim radom (kat. 4 i 6). Posebno je značajno što je za ove dve posudice poznat kontekst nalaza – obe su pronađene u kućama.

Posuda kat. 6 pronađena je u kući 10, koja je stradala u požaru. Ostaci ove kuće zauzimaju nepravilnu površinu dimenzija 8 x 8 m, oštećenu ukopavanjima iz mlađih perioda. Na severnoj ivici očuvane osnove su, pored nagorele zemlje, nađena ugljenisana zrna žitarica. U kući 10, pretežno u njenom severnom delu, otkriveni su fragmenti sudova i celi sudovi, u dva nivoa – na podu kuće i ispod njega. U pitanju su zdele, lonci i amfore i jedna kulturna posuda. Na osnovu analize tipova posuda ova kuća je opredeljena u najmlađu fazu kostolačkog naselja (Petrović i Jovanović 2002: 212). Pomenuta

minijturna posuda svojim oblikom u potpunosti oponaša velike posude istog tipa. Sudeći po načinu i kvalitetu izrade napravio ju je vešt majstor, a po svojim karakteristikama predstavlja još jednu dečiju igračku koja oponaša kuhinjske posude.

Posuda kat. 4 pronađena je u kući 12, koja takođe pripada naselju kostolačke kulture. Ostaci ove kuće imaju nepravilan oblik, ivice su više puta bile oštećene ukopima iz mlađih perioda, te se ne mogu odrediti ni njene dimenzije ni orijentacija. U njenoj blizini pronađeni su ostaci peći koji verovatno pripadaju istoj kući (Petrović i Jovanović 2002: 217). Minijturna posuda je pronađena zajedno sa fragmentima zdela fine fature, delovima lonaca, pršljencima i kremenim nožem (Petrović i Jovanović 2002: 216/15; 218/3). Autori je svrstavaju u posude koje su u upotrebi u procesu obrade ili topljenja bakarne rude (Petrović i Jovanović 2002: 218–219, sl. 3). Međutim, za razliku od minijturne posude objavljene u istoj publikaciji (Petrović i Jovanović 2002: 281, 284, sl. 23), koja svojim karakteristikama ukazuje na upotrebu u procesu topljenja bakarne rude – pre svega po veoma debelim zidovima i ojačanim dnom – sa ovom to nije slučaj. Na osnovu analize ove posude može se zaključiti da ona svojim oblikom nevešto oponaša velike posude, a veličinom i opštim izgledom upućuje na zaključak da je i ona verovatno pripadala dečijim igračkama.

Dečije igračke eneolitskog perioda su najbrojnije na Vučedolu. Sa ovog nalazišta poznato je više vrsta dečijih igračaka. Najbrojnije su minijturne posude koje, i u ovom slučaju, u najvećoj meri oponašaju posude uobičajne veličine.

Još prvi istraživač Vučedola, R. R. Šmit, smatrao ih je dečijim igračkama, uz napomenu da one spadaju u veoma česte nalaze na ovom lokalitetu. U poređenju sa keramikom sa naselja, uočava se istovetnost oblika, a razlikuju se samo po dimenzijama i ponekad fakturom (Schmidt 1945: 198, 201). Među minijturnim posudama su najzastupljeniji različiti oblici zdela. One su u velikom broju zastupljene u većini praistorijskih kultura zbog svoje funkcionalnosti, tj. mogućnosti da se koriste za različite svrhe. Jednostavnost njihovih oblika učinila ih je i najomiljenijim predmetima među dečijim igračkama (Balen-Letunić 1982).

Među minijturnim posudama na ovom lokalitetu zastupljene su zdelice, zatim minijturna kupa na niskoj cilindričnoj nozi i kupa na krstastoj nozi. Veoma su grubo modelovane, ali ipak imaju bitne karakteristike kupa

standardnih dimenzija. Kao primer doslednog oponašanja posuda svakodnevne upotrebe D. Balen-Letunić navodi malu šolju sa širokom trakastom drškom (1982: T. 6/3).

U grupi dečijih igračaka sa Vučedola, pored već navedenih oblika, zastupljene su još i bikonične amfore sa dve trakaste drške, minijturni krčazi sa jednom trakastom drškom (od kojih je jedan ukrašen spletom urezanih kosih linija koje čine trouglove) i različiti tipovi lonaca.

Sve ove posudice verno oponašaju svakodnevno posuđe i po obliku i načinom dekoracije. Među njima se nalazi i jedan minijturni model tzv. krušnih peći, za koje A. Durman (1988: 16) navodi da su veoma često zastupljene na ovom nalazištu i da su nesumnjivo pripadale dečijim igračkama. Ukrašen je geometrijskim ornamentom i ispunjen belom inkrustacijom. Ovaj predmet može da posluži kao vrlo interesantan primer fenomena oponašanja. Naime, ovaj minijturni model verno oponaša veće posude sa dve bočne čepaste drške. Za njih se vezivala uzica, pa su mogle visiti na zidu. Ove posude su, u stvari, imitacija modela mnogo većih peći, koje su se nalazile van kuća. Danas nam ovi modeli pružaju dragocene informacije za rekonstrukciju pravih peći u kojima je pečen hleb, a svojevremeno su poslužili kao model za dečije igračke.

Interesantno je da je na ovim najmanjim modelima, odnosno dečijim igračkama takođe korišćena bela inkrustacija koja se najčešće smatra indikacijom ritualnih predmeta. Očigledno je da je u okviru vučedolske kulture ovaj način dekoracije bio do te mere zastupljen da je primenjivan čak i na dečijim igračkama. Možda bi u tom smislu mogli posmatrati i neke druge predmete koji po svojim dimenzijama nisu mogli imati praktičnu funkciju.

U minijturne posude uslovno možemo svrstati i jednu zvečku koja ima oblik plitke šoljice na zatvorenoj šupljnoj nozi, unutar koje se nalaze tri glinene kuglice. Njena visina iznosi 6 cm i dobro je modelovana. Ukrašena je samo sa dve nevešto izvedene urezane linije, koje prate cilindrično dno posude. Mišljenje A. Durmana je da ona takođe pripada dečijim igračkama (1988: 82, kat. 49). Prema etnološkim analogijama, zvečke su prvo koristili roditelji da bi bukom oterali zle duhove od dece, a zatim su pravljene zvečke koje su po svom obliku bile prilagođene upotrebi same dece (Bošković-Matić 1963: 433; Gröber 1928: 8).

Možda najinteresantniji primer dečije igračke sa ovog lokaliteta predstavlja model kola na četiri točka

(Durman 1988: kat. 24). Sačuvana je leva bočna stranica, ukrašena motivom „riblje kosti“ uokvirenim okomito urezanim linijama. Na donjem rubu, ukrašenom cikcak linijom, vidljivi su otvori za točkove, od kojih su dva očuvana. Kola su bila slomljena, a jedan deo stranice je sekundarno izgoreo. Dužina bočne stranice iznosi 19,5 cm, visina 12 cm, a prečnik točkova je 12 cm. Ni fotografija ni grafička rekonstrukcija nažalost nisu date. A. Durman (1988: 19) navodi da su modeli kola česta dečija igračka na ovom nalazištu.

Prema ovom sačuvanom modelu mogu se rekonstruisati kola na četiri puna točka koja su vukli volovi. Kao što je poznato, kola se u srednjoj i jugoistočnoj Evropi pojavljuju sa nosiocima badenske kulture i predstavljala su značajan činilac procvata trgovine (Durman 1988: 19). U ovom slučaju, dečije igračke nam pružaju veoma važne informacije o vremenu iz kojeg potiču.

Iz istog perioda potiču i igračke sa nalazišta Ovčarovo u Bugarskoj. U slojevima koji pripadaju poznoeneolitskoj kulturi Gumelnica – Karanovo VI, pored ostalog materijala, pronađene su i minijaturne posude. H. Todorova (1983), koja je u celini istraživala ovo nalazište, navodi da visina ovih posudica ne prelazi 3 do 4 cm i da, zbog toga, one nisu bile pogodne za svakodnevnu upotrebu. Mišljenje autorke je da su ih verovatno pravila samo deca, koja su pokušavala da oponašaju oblike iz svoje okoline, te da su u svakom slučaju u pitanju dečije igračke (Todorova 1983: 51).

ZAKLJUČAK

Danas je opšteprihvaćeno mišljenje da je, po svom sadržaju, dečija igra potpuno povezana sa životom, radom i delatnošću odraslih članova društva. Zbog toga je i izbor igračaka zavisio od postojećih socio-kulturnih uslova, kao i od raspoloživih materijala, te je njihov izbor sa pojavom keramike postao znatno veći. Osnovna karakteristika dečijih igračaka od najranijih vremena do današnjih dana je da oponašaju predmete iz sveta odraslih.

Pažljivom analizom dečijih igračaka moguće je dobiti niz veoma zanimljivih informacija. Na osnovu različitih otisaka i tragova prstiju nastalih prilikom njihove izrade, kao i uspešnosti njihove obrade, mogu se podeliti u dve osnovne grupe. U jednu spadaju igračke koje su izradili odrasli, a u drugu one koje su izradila sama deca, s tim da ponekada nije moguće razlikovati ove dve grupe. Neke su toliko dobro modelovane da nesumnjivo spadaju u radove vrhunskih majstora.

U ovom radu je opisano osam dečijih igračaka eneolitskog perioda: šest su minijaturne posude, jedna je minijaturni žrtvenik i jedna je zoomorfna terakota. Među njima je najviše dečijih radova (kat. 1–3, 5 i 7), koji su za samo istraživanje posebno dragoceni. Najzastupljenije su zdelice, koje su ujedno i najjednostavnije za oblikovanje. Nastale su od kuglice gline, a recipijent je dobijen utiskom prsta; potom su zidovi posude istanjeni i dodatno oblikovani. Analizom predmeta koje su napravila deca mogu se dobiti informacije o stepenu njihove umešnosti u obradi gline i modelovanju predmeta, koji ne moraju imati isključivo namenu predmeta za igru. Kao što je rečeno, deca su ponekada pravila predmete veoma kompleksnih oblika, čija je izrada zahtevala mnogo vremena i truda (kat. 5), pa je pretpostavka da je njihova izrada imala za cilj ovladavanje veštinom proizvodnje keramičkih predmeta. Sa druge strane, neki od dečijih radova mogli su biti korišćeni u druge svrhe – kao merice ili posudice za neku posebnu namenu (kat. 3).

Daljom analizom dečijih igračaka – s obzirom na to da obuhvataju kopije većine predmeta iz sveta odraslih – moguće je dobiti čitav niz podataka koji ukazuju na proces vaspitanja i različite aspekte koje je ono obuhvatalo. Namena igračaka bila je višestruka – služile su za igru, ali i za upoznavanje dece sa tradicijom i društvenim normama unutar zajednice. Igračke koje su deci napravili odrasli najčešće su u vezi sa religioznim, socijalnim i ekonomskim karakteristikama života. Tamo gde je religija povezana sa raznim manifestacijama i simboličnim predmetima, deci se često daju minijaturne kopije takvih predmeta, tako da ona mogu imitirati, ili čak učestvovati u ritualnim procesima (Chanan and Fransis 1984: 13). Upravo su to razlozi zbog kojih se među dečijim radovima mogu naći i kopije predmeta koje se vezuju za različite ritualne svrhe, kao što je to u ovom slučaju minijaturni žrtvenik (kat. 7).

Važno je ponoviti da igračke, kao i sama igra, imaju višeznačnu ulogu – one pružaju zabavu i istovremeno ispunjavaju edukativnu ulogu; unapređuju kognitivno ponašanje, stimulišu kreativnost i pomažu u razvoju psihofizičkih i mentalnih veština dece koje su im neophodne za kasniji život. One se javljaju kao medijator sveta koji okružuje dete, izvor su prilagođavanja i stvaralaštva, određenog usmeravanja u mišljenju i ponašanju, ali i slobode da se ponaša po sopstvenom ukusu i u skladu sa sopstvenim namerama (Kamenov 2009: 166).

Zbog toga je veoma važno kako prepoznavanje dečijih igračaka među arheološkim nalazima, tako i njihovo pravilno razumevanje u kontekstu raspoloživih podataka. One pružaju dragocene podatke o uključenosti dece u život zajednice, pa njihovo istraživanje omogućava

va bolje razumevanje odnosa između odraslih članova društva i dece. Sa druge strane, one svedoče o različitim domenima života zajednice, te ova saznanja doprinose boljem poznavanju ukupne organizacije društva.

BIBLIOGRAFIJA

- Åström, Paul. The study of ancient fingerprints. *Journal of Ancient Fingerprints* 1: (2007): 2–3.
- Baker, Mary. Invisibility as a Symptom of Gender Categories in Archaeology in J. Moore and E. Scott, eds., *Invisible People and Processes: Writing Gender and Childhood into European Archaeology*. London: Leicester University Press, 1997: 183–191.
- Balen-Letunić, Dubravka. Prehistorijske minijature posude – igračke iz Arheološkog muzeja u Zagrebu. *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu* serija 3, sv. XV (1982).
- Balj, Lidija. *Praistorijske dečije igračke u Muzeju Vojvodine*. Magistarski rad. Beograd: Filozofski fakultet, 2008.
- Balj, Lidija. Minijature posude vinčanske kulture: dečije igračke ili predmeti neke druge namene. *Rad Muzeja Vojvodine* 51 (2009a): 23–34.
- Balj, Lidija. Otisci prstiju kao svedočanstva prošlosti. *Glasnik Srpskog arheološkog društva* 25 (2009b). U štampi.
- Banner, B. Kinderspielzeuge im Fundmaterial der Bronzezeitlichen Siedlung Gyulavarsänd-Laposhalom. *Acta archaeologica Academiae scientiarum Hungaricae* IX/1–4 (1958): 245–253.
- Baxter, Jane Eva. *Children in Action: Perspective on the Archaeology of Childhood*. Archaeological Papers of the American Anthropological Association, 2000.
- Baxter, Jane Eva. *The archaeology of childhood: children, gender, and material culture*. Walnut Creek: Altamira Press, 2005.
- Bošković-Matić, Milica. Folklorne dečije igračke posuda i zoomorfne plastike od gline u istorijskoj retrospektivi. *Narodno stvaralaštvo* sv. 6 (1963): 426–433.
- Bošković-Matić, Milica. Iz istorije dečijih igračaka. *Rad XVI-og kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije* (1978): 305–309.
- Brukner, Bogdan; Borislav Jovanović i Nikola Tasić. *Praistorija Vojvodine*. Novi Sad, 1974.
- Chamberlain, T. Andrew. Commentary: Missing stages of life—towards the perception of children in archaeology, in: J. Moore, E. Scott (eds.) *Invisible People and Processes: Writing Gender and Childhood into European Prehistory*. London: University Press, 1997: 248–250.
- David, Nicholas and Carol Kramer. *Ethnoarchaeology in Action*. Cambridge: Cambridge World Archaeology, 2001.
- Derevenski Sofaer, Joanna. Where are the Children? Accessing Children in the Past. *Archaeological Review from Cambridge: Perspectives in Children and Childhood* Vol. 13/2 (1994): 1–20.
- Derevenski Sofaer, Joanna. Engendering children, engendering archaeology, in: J. Moore, E. Scott (eds.) *Invisible People and Processes: Writing Gender and Childhood into European Prehistory*. London: Leicester University Press, 1997.
- Derevenski Sofaer, Joanna. *Children and Material Culture*. Routledge, London and New York, 2000.
- Dimitrijević, Stojan. Vučedolska kultura i vučedolski kulturni kompleks, u: *Praistorija jugoslovenskih zemalja III: neolitsko doba*. Sarajevo, 1979.
- Durman, Aleksandar. *Vučedol, treće tisućljeće p. n. e.* Zagreb, 1988.
- Greenfield, Patricia. Children, material culture and weaving: historical change and developmental change, in: S. Derevenski (edt.) *Children and Material Culture*. Routledge, London and New York, 2000: 72–86.
- Grimm, Linda. Apprentice flintknapping: relating material culture and social practice in the Upper Palaeolithic, in: S. Derevenski (edt.) *Children and Material Culture*. Routledge, London and New York, 2000: 53–71.
- Gröber, Karl. *Kinderspielzeug aus Alten Zeit*. Berlin, 1928.

- Hammond, Gawain and Norman Hammond. Child s Play: a Distorting Factor in Archaeological Distribution. *American Antiquity* Vol. 46, No. 3 (1981): 634–636.
- Houby-Nielsen, S. Child burials in ancient Athens, in: S. Derevenski (ed.) *Children and Material Culture*. Routledge, London and New York, 2000: 151–166.
- Insol, Timothy. *The Archaeology of Identities*. Routledge, London and New York, 2007.
- Jägerbrand, Mikael. Documentation of fingerprints on ancient artefacts. *Journal of Ancient Fingerprints* 1 (2007): 19–25.
- Janik, Liliana. The construction of individual among North European fisher-gatherer-hunters in the Early and Mid-Holocene, in: S. Derevenski (ed.) *Children and Material Culture*. Routledge, London and New York, 2000: 117–130.
- Jones, Andrew. *Archaeological Theory and Scientific Practise*. Cambridge: University Press, 2002.
- Joyce, A. Rosemary. Girling the girl and Boying the boy: the production of adulthood in ancient Mesoamerica, in: T. Insol (ed.) *The Archaeology of Identities*. Routledge, London and new York, 2007: 77–86.
- Jovanović, Borislav. Gomolava: iskopavanja 1965–1966: opšta stratigrafija. *Rad vojvođanskih muzeja* 14 (1965): 113–136.
- Jovanović, Borislav. Stratigrafija Gomolave u iskopavanjima 1967–1971. godine. *Rad vojvođanskih muzeja* 20 (1971): 95–102.
- Kamenov, Emil. *Dečja igra, vaspitanje i obrazovanje kroz igru*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2009.
- Kamp, Kathryn; Nichole Timmerman, Gregg Lind, Jules Grayboll and Ian Natowsky.
- Discovering childhood: Using fingerprints to find children in the archaeological record. *American Antiquity* 64(2) (1999): 309–315.
- Kamp, A. Kathryn. Where Have All the Children Gone? The Archaeology of Childhood. *Journal of Archaeological Method and Theory* Vol. 8, No. 1 (2001a): 1–34.
- Kamp, A. Kathryn. Prehistoric Children Working and Playing: a Southwestern Case Study in Learning Ceramics. *Journal of Anthropological Research* Vol. 57 (2001b): 427–450.
- Králík, Miroslav and Ladislav Nejman. Fingerprints on artifacts and historical items: examples and comments. *Journal of Ancient Fingerprints* 1 (2007): 4–15.
- Lillie, C. Malcolm. Women and children in prehistory: resource sharing and social stratification at the Mesolithic-Neolithic transition in Ukraine, in: J. Moore and E. Scott (eds.) *Invisible People and Processes: Writing Gender and Childhood into European Archaeology*. London: Leicester University Press, 1997.
- Lillehammer, Grete. A Child is Born: the Child's World in an Archaeological Perspective. *Norwegian Archaeological Review* 22, no. 2 (1989): 89–105.
- Lillehammer, Grete. The world of children, in: S. Derevenski (ed.) *Children and Material Culture*. Routledge, London and New York, 2000.
- Marciniak, Arkadiusz. *Placing Animals in the Neolithic: Social Zooarchaeology of Prehistoric Farming Communities*. UCL Press, 2005.
- Marjanović, Vesna. Igračke i nešto više, u: *Dečije igračke Zmajevog doba*. Novi Sad: Muzej Vojvodine, 1993.
- Miller, Heather Margaret-Louise. *Archaeological Approaches to Tehnology*. Elsevier, 2007.
- Mizoguchi, Koji. The child as a node of past, present and future, in: S. Derevenski (ed.) *Children and Material Culture*. Routledge, London and New York, 2000: 139–150.
- Olsen, Björn. *Od predmeta do teksta: teorijske perspektive arheoloških istraživanja*. Beograd: Geopoetika, 2002.
- Park, Robert. Size counts: the miniature archaeology of childhood in Inuit societies. *Antiquity* 72 (1998): 269–281.
- Petrović, Jelka. *Gomolava, arheološko nalazište*. Novi Sad: Vojvodanski muzej, 1984.
- Petrović, Jelka i Borislav Jovanović. *Gomolava, naselja kasnog eneolita*. Novi Sad: Muzej Vojvodine, 2002.
- Rega, Elizabeth. Age, Gender and Biological Reality in the Early Bronze Age Cemetery at Mokrin, in: J. Moore and E. Scott (eds.) *Invisible People and Processes: Writing Gender and Childhood into European Archaeology*. London: Leicester University Press, 1997.
- Roveland, Blythe. Footprints in the clay: Upper Paleolithic children in ritual and secular contexts, in: S. Derevenski (ed.) *Children and Material Culture*. Routledge, London and New York, 2000: 29–38.

- Saton-Smit, Brajan. *Igračke i kultura*. Beograd, 1989.
- Srejović, Dragoslav. Praistorijske kulture, u: *Istorija srpskog naroda*. Knj. 1. Beograd, 1981.
- Srejović, Dragoslav. *Arheološki leksikon*. Beograd, 1997.
- Šanan, Gabrijel i Hazel Fransis. *Igračke i igre dece sveta*. Beograd: UNESCO i Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1984.
- Tasić, Nikola. Poznoeneolitski, bronzanodobni i sloj starijeg gvozdenog doba na Gomolavi. *Rad vojvođanskih muzeja* 14 (1965): 177–228.
- Todorova, Henrieta. *Ovčarovo*. Sofija, 1983.
- Wilkie, Laura. Not merely child's play: creating a historical archaeology of children and childhood, in: S. Derevenski (ed.) *Children and Material Culture*. Routledge, London and New York, 2000: 100–114.
- <http://www.encyclopedia.com/topic/toy.aspx>
- <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/601284/toy/274906/History-of-toys>

KATALOG

Kat. 1 – minijaturna zdela

Opis: cilindrična minijaturna zdela sa plitkim recipijentom.
Boja pečenja: svetlosmeđe-crvena.
Dimenzije: Ro – 2,9 cm, H – 1,4 cm, Rd – 3,2 cm.
Faktura: dobra.
Izrada: nevesto modelovana, dečiji rad.
Funkcija: dečija igračka.
Kulturna pripadnost: eneolit.
Lokalitet: Gomolava, 1967. god.
Inventarni broj AP 6161, nepublikovano.

Kat. 2 – minijaturna zdela

Opis: cilindrična minijaturna zdela sa plitkim recipijentom.
Boja pečenja: svetlosmeđa.
Dimenzije: Ro – 3 cm, H – 1,9 cm, Rd – 3 cm.
Faktura: dobra.
Izrada: nevesto modelovana, verovatno dečiji rad.
Funkcija: dečija igračka.
Kulturna pripadnost: eneolit.
Lokalitet: Gomolava, 1956. god.
Inventarni broj A 2279, nepublikovano.

Kat. 3 – minijaturna posuda

Opis: cilindrična minijaturna posuda sa dubokim recipijentom.
Boja pečenja: smedesiva.
Dimenzije: Ro – 3,7 cm, H – 3,4 cm, Rd – 2,8 cm.
Faktura: fina.
Izrada: dobra, nije moguće utvrditi čiji je rad.
Funkcija: dečija igračka.
Kulturna pripadnost: eneolit.
Lokalitet: Gomolava, 1956. god.
Inventarni broj A 2276, nepublikovano.

Kat. 4 – minijaturna posuda

Opis: minijaturna posuda nepravilnog ovoidnog oblika.

Boja pečenja: siva.

Dimenzije: Ro – 3 cm, H – 5 cm, Rd – 3,5 x 4 cm.

Faktura: dobra.

Izrada: dobra, nije moguće utvrditi čiji je rad.

Funkcija: dečija igračka.

Kulturna pripadnost: kostolačka grupa.

Lokalitet: Gomolava, 1979. god.

Inventarni broj Γ 4230.

Publikovano: Petrović i Jovanović 2002: 218/3, 219/3.

Kat. 5 – minijaturna posuda

Opis: duboka minijaturna posuda nepravilnog oblika, sa dve vertikalno postavljene drške.

Boja pečenja: neujednačena, od crvene do svetlomeđe i tamnocrvene.

Dimenzije: Ro – 3,3 x 3 cm, H – 5,2 cm, Rd – 5,6 x 4,5 cm.

Faktura: gruba.

Izrada: gruba, nije moguće utvrditi čiji je rad.

Funkcija: dečija igračka.

Kulturna pripadnost: eneolit

Lokalitet: Gomolava, 1965. god.

Inventarni broj AP 5439, nepublikovano.

Kat. 6 – minijaturna posuda

Opis: sferična minijaturna posuda u obliku bute sa dve vertikalno postavljene drške.

Boja pečenja: siva.

Dimenzije: Ro – 3,5 cm, H – 5,4 cm, Rd – 4,7 x 2,7 cm.

Faktura: fina.

Izrada: dobra, rad majstora.

Funkcija: dečija igračka.

Kulturna pripadnost: kostolačka grupa.

Lokalitet: Gomolava, 1979. god.

Inventarni broj Γ 4249.

Publikovano: Petrović i Jovanović 2002: 214/15, 216/15.

Kat. 7 – minijaturni žrtvenik

Opis: minijaturni žrtvenik sa recipijentom pravougaonog oblika. Duž uglova, sve do završetka nogu, ima ojačanja u vidu rebrastog ispupčenja.

Boja pečenja: svetlosmeđa.

Dimenzije: Ro – 3,6 x 3,8 cm, H – 3,5 cm, Rd – 3,8 x 3,7 cm.

Faktura: fina

Izrada: dobra, verovatno rad deteta.

Funkcija: dečija igračka.

Kulturna pripadnost: badenska grupa.

Lokalitet: Gomolava, 1965. god.

Inventarni broj AP 5433, nepublikovano.

Kat. 8 – minijaturna zoomorfna terakota

Opis: minijaturna figura govečeta sa jasno oblikovanom glavom, na kojoj su date konture njuške i rogova, dok je linija tela skladna, sa dobro postavljenim nogama i repom (prednja leva i zadnja noga su delimično oštećene).

Boja pečenja: svetlosmeđa.

Dimenzije: H – 4,4 cm, L – 6,5 cm.

Faktura: dobra.

Izrada: veoma dobra, rad majstora.

Funkcija: dečija igračka.

Kulturna pripadnost: vučedolska kultura.

Lokalitet: Gomolava, 1957. god.

Inventarni broj AP 2950, nepublikovano.

Lidija Balj

ENEOLITHIC CHILDREN'S TOYS FROM THE GOMOLAVA SITE

Summary

Children's toys are special, mostly unrecognized, group of findings of prehistoric settlements of the Central Balkans. They are primarily miniature objects made of ceramics, which mimic the shape of objects for everyday use. The most common forms are: kitchen utensils, miniature anthropomorphic and zoomorphic terracotta, miniature ritual objects, rattles, coils of yarn, weight, and more.

Eight children toys that are processed in this paper belong to the Late Eneolithic period and originate from the site of Gomolava. Eneolithic finds from Gomolava site were published in 2002 by Jelka Petrović and Borislav Jovanović. At this multilayer site there are three most important Late Eneolithic cultures: Baden, Kostolac and Vučedol. They formed three layers, one on the top of the other. Settlements of the Baden and Vučedol culture are very poorly preserved, and the most of the findings from the late Cooper Age from Gomolava belong to the holders of Kostolac culture. Among other published findings there were two miniature vessels analyzed in this paper (cat. 4 and 6). It is particularly important that we know context of the findings – both were found in houses.

By the careful analysis of the children toys, it is possible to obtain a series of precious data. On the basis of different prints and finger marks that occurred during their manufacture, it is possible to reconstruct the procedure of their modeling, as well as the age of the person who had made it. In many cases, it is possible to presume, according to the size of the fingerprints, as well as the success of their treatment, which toys were made by children and which were made by adults. However, it is not always possible to distinguish between these two groups and only the expert fingerprint analysis could obtain indisputable proofs about the age of the person who had made the object. For this kind of analysis, collaboration with forensic experts is necessary.

Eight children toys are analyzed in this paper: six of them are miniature vessels, one is miniature altar and one is zoomorphic terracotta. The most of them were made by children and they are for this research particularly valuable (cat. 1, 2, 3, 5 and 7). The most common are the vessels which are also the easiest to shape because of their simple forms. They were made by the impression of the finger into the balls of clay in order to obtain the recipient, after which the walls of the vessel were further shaped. By the analyzes of items that were made by children, we can obtain information about the extent of their skills in processing and modeling clay objects.

Children sometimes made very compoundly shaped objects, whose production required a lot of time and effort, so it is assumed that their production aimed at mastering the art of production of ceramic objects. On the other hand, some of these well made objects could have been used as containers for a keeping spices or for some other particular purpose (cat. 3).

By the further analyzes of children toys, since they include copies of the most items from the adult world, it is possible to obtain a precious data that indicate a process of socialization and education of children. The purpose of the toys were manifold: they were used for play, but also for introducing children to traditions and social norms within the community. Toys, especially those made by adults, are usually related to religious, social and economic sphere of life. Where religion is associated with various events and symbolic objects, children are often given copies of such items, so that they can mimic, or even participate in the ritual processes. These are the reasons why among the children's toys we can find copies of objects that are related to various ritual purposes, as in this case is a miniature altar (cat. 7).

It is important to emphasize that toys have ambiguous role: they provide entertainment while fulfilling an educational role, enhance cognitive behavior, stimulate creativity and help in the development of psycho-physical and mental skills of children that would be needed in their further lives. Toys are the source of adaptation and creativity, they provide specific guidance in thinking and behavior, but also they allow freedom to behave in accordance with their own intentions.

Therefore, it is important to recognize children's toys among the archaeological findings, as well as it is important their proper understanding in the context of available data. They provide valuable information about the involvement of children in community life, and their research provides a better understanding of the relationship between adult members of society and the children. On the other hand, they testify about different areas of community life, so these findings contribute to a better understanding of the overall organization of society.